

УДК 336-047.36:001.891

М.В. Дубина, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ДЕФІНІЦІЇ «ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ»

М.В. Дубина, канд. екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ИССЛЕДОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ДЕФИНИЦИИ «ФИНАНСОВЫЙ МОНИТОРИНГ»

Maksym Dubyna, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

STUDY OF DEFINITIONS “FINANCIAL MONITORING”

Проведено вивчення сутності дефініції «фінансовий моніторинг» через вивчення наявних у науковому просторі її трактувань та аналізу змісту таких категорій, як «контроль», «моніторинг», «фінансовий контроль». Досліджено відмінності між контролем і моніторингом як функціями управління. Також здійснено ідентифікацію та систематизацію основних підходів до дослідження дефініції «фінансовий моніторинг», до числа яких віднесено процесний, управлінський та структурний підходи.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, фінансовий контроль, моніторинг, контроль, процесний підхід, управління, функція.

Проведено изучение сущности дефиниции «финансовый мониторинг» через изучение имеющихся в научном пространстве ее трактовок и анализа содержания таких категорий, как «контроль», «мониторинг», «финансовый контроль». Исследованы различия между контролем и мониторингом как функциями управления. Также осуществлена идентификация и систематизация основных подходов к исследованию дефиниции «финансовый мониторинг», к числу которых отнесены процессный, управленческий и структурный подходы.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, финансовый контроль, мониторинг, контроль, процессный подход, управление, функция.

The investigation of the definition essence “financial monitoring” has been conducted in management through the existing in the scientific world representations and analysis of the content of such categories as “controlling”, “monitoring”, “financial control”. The differences between controlling and monitoring as management functions have been investigated. As well as the identification and systematization of the main approaches to the investigation of the definition “financial monitoring” to the number of which process, management and structural approaches have been defined.

Key words: financial monitoring, financial controlling, monitoring, controlling, process approach, management, functions.

Постановка проблеми. Фінансовий моніторинг є важливою складовою розвитку ринку фінансових послуг та загалом фінансової системи будь-якої країни, у межах якої спостерігається динамічний розвиток фінансових операцій. Загалом саме явище виникло як протидія процесам відмивання коштів, що отримані у результаті здійснення протиправної діяльності, до якої прийнято відносити операції у сфері наркоторгівлі, работоргівлі, міжнародного тероризму і т. ін.

Сьогодні особливої гостроти набувають питання створення механізмів протидії процесам залучення коштів до грошового обігу країни від здійснення нелегальних видів діяльності, які використовуються у подальшому для фінансування міжнародного тероризму, реалізації терористичних актів у різних країнах світу. Саме фінансове забезпечення таких дій та їх підтримка по всьому світі об'єктивно вимагає формування системи протидії таким операціям та зниження їх активності до мінімально можливого рівня. Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що питання забезпечення дієвої світової системи фінансового моніторингу безпосередньо пов'язані з фінансовою безпекою розвинутих країн, а інколи і з безпекою її громадян.

Майже всі держави світу дійшли згоди, що боротьба з відмиванням грошей, набутих злочинним шляхом, є досить проблемним питанням, вирішення якого потребує ефективного втручання контролюючих органів. Міжнародна співпраця ґрунтується на застосуванні різних методів та засобів, але ця робота має враховувати специфіку законодавства окремих держав. Адже кожна держава, відповідно до свого правового поля, розробляє та впроваджує свої заходи щодо боротьби з легалізацією злочинних коштів [2, с. 4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, актуальними на сьогодні є питання поглиблення теоретичної бази дослідження особливостей функціонування системи фінансового моніторингу у межах національних економічних систем та формування практичних заходів щодо вдосконалення такої системи, пошуку нових механізмів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми створення дієвих систем фінансового моніторингу у межах кожної країни на сучасному етапі економічного розвитку завжди є актуальними та знаходяться у центрі уваги значної кількості науковців. Враховуючи досить високий рівень практичної значущості ефективності діяльності такої системи для розвитку країни, забезпечення її економічної та фінансової безпеки, у науковому просторі вже на сьогодні сформовано значний масив напрацювань у частині формування теоретичних, методологічних та прикладних засад розвитку системи фінансового моніторингу. До вчених, які зробили найбільший внесок у дослідження закономірностей її розвитку, варто віднести: О.О. Балануца, З.С. Варналій, В.К. Галіцин, Л.Г. Гулько, Е. Дмитренко, В.М. Каднічанська, І.М. Патюта, О.М. Петрук, В.Ю. Світлична, А. Хмелюк та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить вагому зацікавленість науковців у дослідженні особливостей розвитку системи фінансового моніторингу, нині така різноманітність наукових підходів призводить до ускладнення розуміння сутності фінансового моніторингу.

Мета статті. Метою статті є дослідження сутності дефініції «фінансовий моніторинг» через вивчення наявних уже у науковій літературі підходів до її розгляду, їх ідентифікації та аналізу.

Виклад основного матеріалу. Питання розвитку системи фінансового моніторингу дійсно є надактуальними у сучасних умовах функціонування національної економічної системи, враховуючи постійне зростання різнобічних загроз внутрішнього і зовнішнього характеру, та зважаючи на українські реалії існування значного рівня тіньової економіки. Проте варто розуміти, що, усвідомлюючи досить високий рівень використання нелегальних готівкових коштів в обігу між економічними суб'єктами, не варто сприймати створення системи фінансового моніторингу як ефективний інструмент у боротьбі з зазначеними явищами. Ефективність її може бути забезпечена лише у кореляції із дієвими національними заходами держави у сфері детінізації економічних процесів. Однак система фінансового моніторингу є досить ефективним інструментом у руках держави у процесі боротьби з організованою злочинністю, діяльність якої, як правило, пов'язана з отриманням нелегальних доходів та подальшим їх залученням до фінансової системи.

Загалом у науковій та нормативній літературі вже існує значна кількість трактувань дефініції «фінансовий моніторинг». Розглянемо деякі з них. Насамперед, зазначимо, що у законодавчому просторі сутність поняття «фінансовий моніторинг» визначено у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», де зазначається, що фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [9]. Відповідно також уточнюється сутність понять «державний фінансовий моніторинг» та «первинний фінансовий моніторинг». Проте у науковій літературі існують також й інші підходи до трактування зазначеного поняття. Розглянемо їх детальніше.

Зокрема, Е. Дмитренко, досліджуючи сутність вказаного поняття, зазначає, що фінансовий моніторинг – нова специфічна форма контролю, що охоплює систему органі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

заційно-правових, інформаційних, кадрових та інших заходів уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Однак у цій сфері є певні нормативні та організаційні чинники, які суттєво знижують ефективність використання цього інституту [6, с. 44]. Подібний підхід щодо ототожнення контролю та моніторингу також можна знайти у фінансовій енциклопедії за редакцією О.П. Орлюка, де відзначається, що фінансовий моніторинг – специфічна форма державного фінансового контролю, який проводять уповноважені державні органи та установи, що обслуговують здійснення фінансових операцій, відстежують та фіксують фінансові операції, які відповідають критеріям сумнівності, аналізують одержану інформацію про сумнівні операції з метою виявлення схем та механізмів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму [12, с. 430]. А.О. Задоя ідентифікує фінансовий моніторинг як форму фінансового контролю, зокрема, стверджуючи, що фінансовий моніторинг є особливою формою фінансового контролю, оскільки: мета фінансового моніторингу полягає у виявленні фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів; фінансовий моніторинг здійснюється за допомогою методів спостереження та перевірки; об'єктом фінансового моніторингу є господарські та фінансові операції, процеси суб'єктів господарювання, що розглядаються з погляду законності, доцільності, достовірності та економічної ефективності тощо [7, с. 62].

Проте існує й інша концепція дослідження сутності фінансового моніторингу, за якої, навпаки, робиться акцент на відмінності між фінансовим моніторингом та фінансовим контролем. Так, І.М. Патюта стверджує, що фінансовий моніторинг є поняттям, дещо схожим з поняттям фінансового контролю, однак фінансовий моніторинг є більш широким поняттям, оскільки передбачає постійне спостереження, що дає можливість прогнозувати випадки ризиків, пов'язаних з легалізацією коштів [8, с. 49].

Отже, на нашу думку, для об'єктивності дослідження сутності категорії «фінансовий моніторинг» необхідно також ідентифікувати зміст таких понять, як «моніторинг», «контроль» та «фінансовий контроль». Зокрема, одразу зазначимо, що у науковому просторі існують різні концепції щодо вивчення моніторингу та контролю як окремих функцій менеджменту та управління. Не ставимо за мету в межах цієї статті ґрунтовно їх усі аналізувати.

Загалом, варто відзначити, що між моніторингом та контролем дійсно є тісний зв'язок, оскільки їх призначення як функцій управління є досить схожим. Проте погоджуємося з науковцями, що між зазначеними поняттями є, на противагу, і певні відмінності, що і вплинуло на виникнення та існування цих дефініцій. Зокрема, контроль передбачає обов'язкову перевірку та зіставлення отриманих результатів з плановими очікуваннями або показниками. Моніторинг як функція управління більшою мірою направлений на фіксацію даних та подальшим ознайомленням з ними. Однак моніторинг за своєю сутністю теж не є просто спостереженням як метод наукового пізнання, він включає як фіксацію даних, так і первинний їх аналіз, тобто розуміння сутності.

Погоджуємося з визначенням В.К. Галіцина, що моніторинг – це найважливіший атрибут процесів управління, пов'язаний із вирішенням питань дослідження деякої проблеми, спостереженням за ситуацією плину і розвитку деякого процесу. Коли завдання моніторингу зрозуміло, його організація принципових труднощів не становить: виділяються внутрішня і зовнішня сфери, сприятливі й негативні чинники, визначаються джерела інформації та вимоги до неї і організується спостереження за ситуацією [4, с. 9–10]. Тобто, коли йдеться про моніторинг як функцію управління, насамперед, відбувається асоціація з процесом спостереження у визначних ситуаціях умовах.

Якщо ж ми досліджуємо контроль як важливу частину процесу управління, то, першодусім, розглядаємо відповідність реально отриманих даних певним критеріям, очіку-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ванням, прогнозам, а також підсвідомо розмірковуємо про варіанти розвитку подій у разі відповідності таких зіставлень та їх розбіжностей. Тобто контроль за своєю сутністю є більш директивною функцією управління, оскільки частково асоціюється з відповідальністю за процес, який перевіряється. Досить влучне визначення контролю дає Д.В. Сухінін: контроль – це функція держави та суспільства, їх інститутів і структур, що полягає в застосуванні різноманітних наглядових та оціночних механізмів за діяльністю органів, структур, організацій та особистим виконанням, дотриманням законодавства й різних норм, що можуть бути встановлені як державою, так і окремою організацією для стандартів виконавчої дисципліни, якості роботи та управління [11, с. 306]. Тобто у межах контролю інколи спостереження за початковими процесами, діями взагалі може не відбуватися, а у межах цієї функції акцент робиться на оцінюванні отриманих результатів у зіставленні з певними еталонними показниками та очікуваннями. Отже, контролю притаманні вже такі методи наукового дослідження: аналіз, який є більш ґрунтовним за своєю природою, ніж під час використання його у моніторингу, оцінювання, спостереження, вимірювання.

Розглянемо сутність також категорії «фінансовий контроль», враховуючи вже ідентифікований зміст поняття «контроль». У фінансовій енциклопедії зазначено, що фінансовий контроль – регламентована правовими нормами діяльність державних та муніципальних органів, інших публічних органів і недержавних організацій, суб'єктів господарювання чи їх структурних підрозділів, фізичних осіб, наділених відповідними повноваженнями або певними правами, спрямована на забезпечення обґрунтованості під час формування фондів коштів, повноти надходження коштів у відповідні фонди, законності й ефективності їх розподілу, перерозподілу і використання [12, с. 428]. Тобто, враховуючи сутність наведеного трактування, можна припустити, що фінансовий контроль вміщує у собі і фінансовий моніторинг. З одного боку, це дійсно так, оскільки у процесі здійснення моніторингу фінансових операцій відбувається порівняння отриманих даних з нормативними показниками. З іншого боку, на початковому етапі реалізації фінансового моніторингу дійсно відбувається спостереження за фінансовими операціями, а вже на другому його рівні – фінансовий контроль.

Дослідивши значну кількість різнобічних підходів до трактування сутності категорії «фінансовий моніторинг», вважаємо за необхідне акцентувати увагу на існуванні декількох різних за своїм змістом підходів до тлумачення вказаної дефініції, до числа яких можна віднести такі, що представлені на рис.

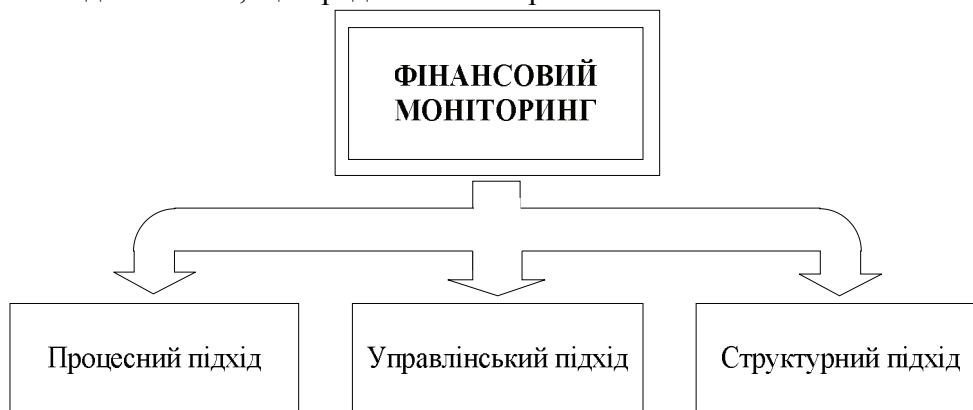

Рис. Основні підходи до дослідження сутності дефініції «фінансовий моніторинг»

1. Процесний підхід – за яким фінансовий моніторинг розглядається як безперервний процес аналізу фінансових операцій, які здійснюються суб'єктами підприємницької діяльності. Прихильниками такого підходу є М.В. Борець, Л.Г. Гулько, А.А. Хмельюк. Зокрема, М.В. Борець слушно зауважує, що фінансовий моніторинг – це

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

не тільки комплекс дій або заходів, спрямованих на запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а й постійний та безперервний процес, що включає у себе спостереження, аналіз, оцінку й прогноз фінансових операцій, у результаті яких виявляється наявність ознак відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. І тільки після цього відбуваються відповідні заходи відносно активів та учасників фінансових операцій, які їх проводять [3, с. 106]. Л.Г. Гулько конкретизує зазначений підхід до вивчення сутності фінансового моніторингу, зазначаючи, що фінансовий моніторинг – це неперервний процес заходів, що здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу, спрямованих на протидію фінансовим операціям, що пов'язані з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму [5, с. 863].

2. Управлінський підхід – за яким фінансовий моніторинг досліджується як окрема функція системи управління у сфері формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів у межах діяльності всіх економічних суб'єктів. Такої позиції дотримується О.О. Балануца, яка зазначає, що фінансовий моніторинг є особливою частиною систем управління різних рівнів економіки держави, дозволяючи отримати об'єктивну і своєчасну інформацію про зміни внутрішніх та зовнішніх щодо об'єкта управління умов, необхідну для прийняття ефективних управлінських рішень [1, с. 38].

3. Структурний підхід – вивчення фінансового моніторингу як системи заходів, методів, принципів його реалізації. Зауважимо, що такий підхід є найбільш розповсюдженим у науковій літературі у сфері вивчення особливостей функціонування фінансового моніторингу. Такий підхід у своїх працях використовують О.О. Балануца, Е. Дмитренко, В.Ю. Світлична. Зокрема, В.Ю. Світлична акцентує увагу, що фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного та первинного фінансового моніторингу [10, с. 153].

Зауважимо, що зазначені підходи за своїм змістом не суперечать один одному і цілком можуть використовуватися у процесі дослідження сутності дефініції «фінансовий контролінг». Таким чином, виконавши аналіз різних трактувань зазначеної категорії, які на сьогодні можна знайти у наукових працях, розподіливши їх на певні підходи, враховуючи отриману інформацію, надамо власне трактування дефініції «фінансовий контролінг». Зокрема, автор статті є прихильником процесного підходу до вивчення економічних явищ, оскільки їм притаманний постійний динамізм та зміна протягом часу. Таким чином, на наше переконання, *фінансовий моніторинг – процес ідентифікації фінансових операцій, що здійснюється суб'єктами господарювання у межах національної економічної системи, на предмет відповідності їх реалізації встановленим у межах законодавства вимогами та застосування сукупності дій та заходів з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. У цьому визначенні нами поєднано два підходи до дослідження сутності фінансового моніторингу: процесний та структурний та використано більш мікроекономічний аспект дослідження зазначеного поняття.*

Висновки. Отже, у межах цієї статті виконано аналіз різнобічних трактувань дефініції «фінансовий моніторинг», які на сьогодні знаходяться у науковому просторі робіт, автори яких вивчають особливості розвитку системи фінансового моніторингу в межах національних економічних систем. Також для ґрунтовнішого дослідження змісту категорії «фінансовий моніторинг» проведено аналіз сутності таких понять, як «контроль», «моніторинг», «фінансовий контроль». Це дозволило ідентифікувати схожі та відмінні риси між контролем та моніторингом як функціями процесу управління, розмежувати

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

між собою такі категорії, як «фінансовий контроль» і «фінансовий моніторинг». Також у межах статті згруповано значну кількість трактувань дефініції «фінансовий моніторинг», що дозволило виділити такі підходи до їх дослідження: процесний, управлінський та структурний. Визначено їх сутність.

З урахуванням проведеного теоретичного дослідження запропоноване авторське трактування категорії «фінансовий моніторинг»: фінансовий моніторинг – процес ідентифікації фінансових операцій, що здійснюються суб'єктами господарювання у межах національної економічної системи, на предмет відповідності їх реалізації встановленим у межах законодавства вимогами та застосування сукупності дій та заходів з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Список використаних джерел

1. *Балануца О. О.* Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні / О. О. Балануца // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 6. – С. 38–40.
2. *Білько Т. О.* Правові проблеми визначення поняття «фінансовий моніторинг» / Т. О. Білько // Фінансове право. – 2011. – № 2 (16). – С. 4–7.
3. *Борець М. В.* Поняття і категорії у дослідженні питань з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / М. В. Борець // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2013. – Вип. 1 (17). – С. 105–109.
4. *Галіцин В. К.* Моделі та технології систем моніторингу в економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / В. К. Галіцин. – К. : КНЕУ, 2001. – 30 с.
5. *Гулько Л. Г.* Організаційно-економічний механізм фінансового моніторингу в суб'єктах первинного фінансового моніторингу / Л. Г. Гулько, О. В. Ільєва // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 863–866.
6. *Дмитренко Е.* Роль фінансового моніторингу у мінімізації латентності злочинів, передбачених статтями 209 та 209-1 Кримінального кодексу України / Е. Дмитренко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 43–49.
7. *Задоя А. О.* Фінансовий моніторинг: перспективи впровадження та проблеми реалізації / А. О. Задоя, І. П. Ткаченко // Економічний вісник НГУ. – 2005. – № 2. – С. 59–65.
8. *Патюта І. М.* Державний фінансовий моніторинг у контексті регулювання банківського сектору / І. М. Патюта // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 4. – С. 48–51.
9. *Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.*
10. *Світлична В. Ю.* Врахування факторів ризику в процесі здійснення фінансового моніторингу / В. Ю. Світлична, Т. І. Світлична // Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 111. – С. 152–159.
11. *Сухінін Д. В.* Відмінності між моніторингом, оцінюванням і контролем у системі органів місцевого самоврядування / Д. В. Сухінін // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 3 (42). – С. 301–308.
12. *Фінансова* енциклопедія / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.] ; за заг. ред. О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.